

СТАНДАРТ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

ПРОЄКТ

СДМ __.__:2025

Термінологія безбар'єрності

Видання офіційне

Київ

**Національна комісія
зі стандартів державної мови**

2025

ЗМІСТ

1.	ПЕРЕДМОВА	3
2.	СТАНДАРТ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ	5
2.1.	Сфера застосування	5
2.2.	Нормативні покликання	5
2.3.	Загальні пояснення	5
2.4.	Основний зміст	7
2.5.	Абетковий показчик термінів	18
3.	ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ	20
	Додаток. Цільові групи та фахівці у сфері безбар'єрності	20
4.	БІБЛІОГРАФІЯ	25

ПЕРЕДМОВА

1. РОЗРОБИЛА Робоча група з напрацювання стандарту державної мови «Термінологія безбар'єрності» (рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 09.05.2025 № 179) у складі:

- 1) Ломакіної Тетяни – Радниці – уповноваженої Президента України з питань безбар'єрності (керівник робочої групи);
- 2) Боренько Ярини – експертки і тренерки з прав людини і демократичного громадянства, політологині;
- 3) Величко-Трифонюк Руслани – фахівчині з правничих питань громадської організації «Центр експертних рішень та адвокації»;
- 4) Висоцького Володимира – фахівця з доступності та інклюзивних практик громадської спільки «Ліга Сильних», члена Міжнародної асоціації фахівців з доступності;
- 5) Голика Володимира – заступника голови правління з міжнародної співпраці – члена правління Українського товариства фізичної та реабілітаційної медицини;
- 6) Левченко Тетяни – професорки кафедри української лінгвістики та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі, докторки філологічних наук, професорки;
- 7) Ляльки Оксани – голови правління громадської організації «Українське товариство терапії мови і мовлення»;
- 8) Мойси Богдана – правозахисника, аналітика Української Гельсінської спільки з прав людини;
- 9) Навальної Марини – професорки кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів та природокористування України, докторки філологічних наук, професорки;
- 10) Павлової Юлії – професорки кафедри теорії та методики фізичної культури, докторки наук з фізичного виховання та спорту Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського;
- 11) Плаксенко Марії – кандидатки політичних наук, керівниці напряму людиноцентричних результатів політик проєкту RFA (Alinea International);
- 12) Тищенко Юлії – заступниці керівника центру внутрішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень;
- 13) Токаревої Уляни – експертки з розвитку безбар'єрного суспільства громадської організації «Центр експертних рішень та адвокації»;
- 14) Фурсової Людмили – адвокаційної менеджерки Fight For Right;
- 15) Швед Вікторії – головної консультантки Директорату з питань ветеранської політики, внутрішньо переміщених осіб, охорони здоров'я та прав дитини.

2. ПРОВЕДЕНО ПУБЛІЧНЕ ГРОМАДСЬКЕ ОБГОВОРЕННЯ з _____
_____ 2025 року до _____ 2025 року.

3. НАДАНО ПРОПОЗИЦІЇ ТА ВИСНОВКИ:

- 1) Інституту української мови Національної академії наук України від _____ 2025 року;
- 2) Наукової установи від _____ 2025 року;
- 3) Закладу вищої освіти від _____ 2025 року.

4. ПЕРЕВІРЕНО в апараті Національної комісії зі стандартів державної мови _____ 2026 року.

5. УХВАЛЕНО на підставі рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від _____ 2026 року № _____ «Про затвердження стандарту державної мови „Термінологія безбар'єрності“» з _____ 20__ року.

6. НАДАНО ЧИННОСТІ з _____ 2026 року.

7. Цей стандарт державної мови розроблено ВПЕРШЕ.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення Національної комісії
зі стандартів державної мови
— _____ 2026 року № ____

**СТАНДАРТ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ
«ТЕРМІНОЛОГІЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ»****1. СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ**

Цей Стандарт застосовують у всіх сферах суспільного життя, визначених у законодавстві.

2. НОРМАТИВНІ ПОКЛИКАННЯ

Підставою для цього Стандарту є такі документи:

Конституція України;

Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. № 294-р);

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;

Положення про Національну комісію зі стандартів державної мови, (постанова Кабінету Міністрів України від 06 листопада 2019 року № 911);

Порядок напрацювання, затвердження, введення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них (рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 16 листопада 2023 року № 421, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 04 грудня 2023 року за № 2107/41163);

Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 09 травня 2025 року № 179 «Про напрацювання проекту стандарту державної мови «Термінологія безбар'єрності»;

ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять».

3. ЗАГАЛЬНІ ПОЯСНЕННЯ

Цей Стандарт унормовує і систематизує терміни та визначення понять у сфері безбар'єрності, розширює сферу використання української термінології з питань безбар'єрності, усуває недоліки термінології з питань безбар'єрності, заохочує громадян України до підвищення рівня освіченості.

Одним із ключових аспектів цього процесу є аналіз впливу термінології на соціальне сприйняття та ставлення до різних соціальних груп населення, адже мова виступає не лише як засіб комунікації, а й як потужний інструмент

соціального конструювання реальності, що формує суспільні установки, стереотипи та практики ставлення до різних груп населення.

У контексті сучасних тенденцій соціальної політики та утвердження принципів інклюзії постає нагальна потреба в критичному переосмисленні усталеної термінології, яка може нести дискримінаційний потенціал. Тому постає необхідність переосмислення певних термінів у соціальній сфері, а саме:

працездатність людини, безробітні – поняття, що редукують особистість до її економічної функції, створюючи дихотомію «корисний/некорисний» член суспільства. Така термінологія ігнорує багатовимірність людської особистості та її потенційних внесків у соціум поза межами формальної зайнятості;

каліка, каліцтво, сліпий, трудове каліцтво – поняття, зосереджені виключно на дефіциті або обмеженнях, формуючи патологізувальний погляд на людей з інвалідністю. Вони закріплюють медичну модель інвалідності, що розглядає її як індивідуальну трагедію, а не як результат соціальних бар'єрів;

олігофренопедагог, корекційний педагог, тифлопедагог, сурдопедагог – поняття, які попри їх професійний характер, містять семантичні компоненти, що підкреслюють «дефектність» або «неповноцінність» учнів. Афікси олігофрено-, -корекційний створюють імпліцитне розуміння освітнього процесу як «виправлення» або «лікування», а не як розкриття потенціалу особистості;

дітки, діточки, дитиночка, дитинка – зменшувально-пестливі форми, що інфантилізують дітей та підлітків, позбавляючи їх суб'єктності та можливості розглядатися як повноцінні особистості зі своїми правами та потребами;

сирота, відмовник, напівсирота, нічийна дитина, дитдомовець, підопічний, інтернатська дитина, виходець з інтернату – поняття, що закріплюють стигму соціального сирітства, редукуючи особистість дитини до її соціального статусу або місця проживання. Такі слова формують упереджене ставлення суспільства та можуть негативно впливати на самоідентифікацію особистості;

неповноцінна сім'я, неповна сім'я – поняття, що створюють ієрархію сімейних форм, де деякі з них апіорі розглядають як дефіцитарні або проблематичні.

Систематичне використання згаданих мовних одиниць призводить до певних негативних соціальних ефектів. Тому їх вилучення з мовного обігу або заміна на більш коректні сприятиме формуванню поваги до людської гідності, визнанню різноманітності як цінності та створенню рівних можливостей для всіх членів суспільства.

4. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

4.1 абілітація

Заходи, що допомагають особі з вродженими порушеннями та/або такими, що виникли в ранньому віці або впродовж життя, розвитку чи повсякденного функціонування, досягти оптимального рівня життєдіяльності та незалежності в її середовищі.

4.2 адаптація

Процес та/або система дій, що спрямовані на пристосування людини до змінних умов внутрішнього та/або навколишнього середовища для забезпечення оптимального рівня життєдіяльності.

4.3 адаптивний одяг

Одяг, спеціально створений або змінений так, щоб його було легко одягати, зручно носити та не боляче знімати людям із різними порушеннями здоров'я чи віковими змінами.

4.4 адаптивний спорт

Види фізичної активності, адаптовані або створені для людей з інвалідністю та/або з порушеннями функціонування; діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на залучення таких осіб до занять фізичною культурою з метою сприяння відновленню для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, соціально-трудової адаптації та інтеграції в суспільство, сприяння фізичній, психологічній реабілітації, забезпечення можливості ведення самостійного способу життя та залученості до місцевої спільноти.

4.5 альтернативний текст

Короткий текстовий опис, що пояснює зображення на малюнку, графіку або іншому візуальному контенті, наданому користувачам, які не можуть бачити цей об'єкт.

4.6 антидискримінація

Система правових норм, політик і практик, що спрямовані на запобігання, припинення та усунення будь-яких форм дискримінації, а також на забезпечення рівності прав і можливостей усіх людей та їх груп у всіх сферах суспільного життя.

4.7 аудіоопис

Спеціально створена усна розповідь, додана до звукової доріжки мультимедійного матеріалу для опису важливих візуальних деталей, що

забезпечує людям з порушеннями зору рівний доступ до інформації та повне розуміння змісту твору.

4.8 бар'єр

Чинник, що перешкоджає повноцінній і рівній участі в житті суспільства людини та/або групи людей за етнічним та соціальним походженням, ознакою раси, кольору шкіри, статі, інвалідності, стану здоров'я, віку.

4.8.1 бар'єр інституційний

Політика, регламент, внутрішнє правило, адміністративна процедура чи практика роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, що прямо чи опосередковано унеможливають або обмежують рівний доступ людей до послуг, ресурсів, участі в ухваленні рішень чи реалізації прав.

4.8.2 бар'єр інформаційний

Перешкода, пов'язана з відсутністю, обмеженим доступом або неподанням інформації у форматах, що є доступними для людей із різними рівнями сприйняття, обробки та засвоєння інформації.

4.8.3 бар'єр комунікаційний

Перешкода, що заважає взаєморозумінню між співрозмовниками й може виникати на різних етапах комунікації та відрізнятися за своєю природою (психологічна, мовна, фізична, технічна, культурна, соціальна, емоційна, перцептивна тощо).

4.8.4 бар'єр культурний

Усталена у суспільстві норма, традиція, цінність, звичай або символічна практика, що прямо чи опосередковано призводять до виключення, обмеження або знецінення людей та/або їх груп і створюють перешкоди для їхньої рівноправної участі в суспільному житті.

4.8.5 бар'єр нормативний

Закон, підзаконний акт, регуляторний чи адміністративний, який прямо чи опосередковано унеможливає або обмежує рівний доступ осіб до реалізації прав, користування послугами, ресурсами чи участі в суспільному житті.

4.8.6 бар'єр середовища

Перешкода у фізичному, інформаційному, цифровому або соціальному просторі, що обмежує або унеможливає участь людини в суспільному житті.

4.8.7 бар'єр ставлення

Перешкода, що формує недовіру, негативне або упереджене ставлення до людини.

4.8.8 бар'єр фізичний

Просторова або інженерна перешкода, що обмежує або унеможлиблює доступ до будівлі, транспорту, інфраструктури чи безпечне користування ними для людей із різною моторикою, сенсорними, когнітивними порушеннями тощо.

4.8.9 бар'єр цифровий

Технічне, програмне або дизайнерське обмеження в цифровому середовищі, що ускладнює або унеможлиблює доступ до онлайн-інформації, послуг чи сервісів для людей із порушеннями зору, слуху, моторики, сприйняття або когнітивної обробки інформації.

4.9 безбар'єрна мова

Мова, що ґрунтується на принципі поваги до гідності кожної людини та не містить слів, фраз або виразів, які відображають упереджене, стереотипне чи дискримінаційне ставлення до людей.

4.10. безбар'єрне суспільство

Форма суспільних відносин, за якої через реалізацію державної політики усунуто бар'єри, що обмежують чи можуть обмежувати рівний доступ людини до можливостей, благ і послуг, а також її повноцінну участь у всіх сферах життєдіяльності незалежно від стану здоров'я, інвалідності, віку, статі, місця проживання та інших ознак.

4.11 безбар'єрність

Загальний підхід до формування та реалізації державної політики для гарантування можливостей усіх соціальних груп брати участь у всіх сферах життєдіяльності, що полягає у практичному втіленні принципів доступності, інклюзії, рівного доступу та рівних можливостей.

4.11.1 безбар'єрність економічна

Умови, що забезпечують рівний доступ до праці, підприємництва, фінансових ресурсів, навчання та інших економічних інструментів для всіх соціальних груп.

4.11.2 безбар'єрність інформаційна

Умови, що забезпечують вільний, зручний і рівний доступ до інформації для всіх соціальних груп.

4.11.3 безбар'єрність освітня

Умови, що забезпечують рівний доступ до освіти, освітніх просторів, продуктів і послуг на всіх рівнях для всіх соціальних груп.

4.11.4 безбар'єрність суспільно-громадянська

Умови, що забезпечують рівну участь кожної людини в суспільному та громадянському житті незалежно від її віку, статі, стану здоров'я, етнічного чи соціального походження, переконань, мови чи інших характеристик.

4.11.5 безбар'єрність фізична

Умови, що забезпечують рівний та безпечний доступ до громадських будівель, споруд, публічних місць, транспорту, житлової, комунальної та соціальної інфраструктури для всіх соціальних груп.

4.11.6 безбар'єрність цифрова

Умови, що забезпечують рівний доступ до інформації, функцій, цифрової взаємодії, електронних та інших послуг для всіх суспільних груп.

4.12 відчуття приналежності

Емоційне та соціальне переживання людини, що виникає, коли вона відчувається прийнятою, потрібною й захищеною у спільноті, має своє місце і право бути собою, відчувачи зв'язок з іншими.

4.13 вік

Тривалість існування людини від моменту народження до певного часу, що має певні закономірності її розвитку і старіння та охоплює певні періоди життя.

4.13.1 вік дитячий

Етап індивідуального розвитку людини, що охоплює період від 0 до 18 років.

4.13.2 вік довгожителів

Етап індивідуального розвитку людини, що охоплює період від 90 років і старше.

4.13.3 вік дорослий

Етап індивідуального розвитку людини, що охоплює період від 18 років і старше.

4.13.4 вік молодий

Етап індивідуального розвитку людини, що охоплює період від 14 до 35 років.

4.13.5 вік підлітка

Етап індивідуального розвитку людини, що охоплює період від 14 до 18 років.

4.13.6 вік середній

Етап індивідуального розвитку людини, що охоплює період від 36 до 59 років.

4.13.7 вік старший

Етап індивідуального розвитку людини, що охоплює період від 60 до 89 років.

4.14 гендер

Соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, що їх суспільство вважає притаманними чоловікам і жінкам.

4.15 деінституціоналізація

Процес, що передбачає перехід від інституційних і сегрегованих форм догляду та проживання до незалежного життя та залучення до життя громади, де людина отримує індивідуальну підтримку, послуги й ресурси за місцем проживання відповідно до її волі, вибору, потреб.

4.16 дискримінація

Порушення прав людини та/або групи людей за ознакою раси, кольору шкіри, статі, віку, інвалідності, громадянства, місця проживання, етнічним та соціальним походженням, сімейним та майновим станом, політичними, релігійними та іншими переконаннями, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

4.16.1 дискримінація множинна

Порушення прав, за яких людина та/або група людей зазнає дискримінації одночасно за двома або більше її/їхніми ознаками, що перетинаються, підсилюють одна одну і створюють множинний вплив.

4.16.2 дискримінація непряма

Порушення прав, за яких унаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для людини та/або групи людей за її/їхніми певними ознаками виникають менш сприятливі умови порівняно з іншою людиною та/або групами людей, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

4.17 довготривалий догляд

Система соціальних і побутових послуг, які надають людям, що мають сталі порушення функціонування (через вік, хронічну хворобу або інвалідність) й потребують постійної чи регулярної допомоги для забезпечення базових потреб, підтримки здоров'я, незалежності та гідного рівня життя за місцем проживання в їхній громаді.

4.18 доступний інтерфейс вебсайту

Інтерфейс, спроектований із застосуванням принципів універсального дизайну і стандартів цифрової доступності або реалізований у такий спосіб, щоб люди з різною здатністю сприйняття, рухливості, когнітивної обробки інформації та сенсорними порушеннями могли ним користуватися.

4.19 доступність

Інтегральна властивість суспільного середовища, за якої кожна людина або соціальна група може повноцінно користуватися простором, сервісами, інформацією і можливостями участі в суспільному житті.

4.20 забезпечення безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг

Комплекс архітектурних, технічних та організаційних заходів, що забезпечують безперешкодний доступ до об'єктів фізичного оточення й послуг для кожної людини або соціальної групи людей на одному рівні з іншими громадянами.

4.21 заклад інституційного догляду

Заклад, у якому людина живе або її утримують ізольовано від громади за уніфікованими правилами, з обмеженим правом вибору, де рішення ухвалює не вона особисто, а відповідальні за неї особи.

4.22 залучення

Спосіб планування, взаємодії й ухвалення рішень у будь-якій сфері життя, що враховує індивідуальні потреби людини, забезпечує рівні можливості участі в житті суспільства, свободу вибору та відчуття приналежності.

4.23 залучуваність

Властивість середовища, політики чи практики бути відкритими і пристосованими до різних людей, враховувати їхні індивідуальні потреби та забезпечувати умови для рівноправної участі в житті суспільства й відчуття приналежності.

Інклюзивність.

4.24 інакшість людини

Унікальність, що виникає завдяки сукупності неповторних рис, особливостей, поглядів і робить людину відмінною від інших.

4.25 інвалідність

Результат взаємодії між людиною з порушенням здоров'я і бар'єрами ставлення та/або середовища, що заважає їй повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

4.26 крісло колісне

Засіб мобільності, що використовують для пересування людини з фізичними порушеннями.

4.27 людина з інвалідністю

Людина зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

4.28 мнемосхема

Рельєфна або візуально-тактильна схема приміщення, будівлі чи території, що містить умовні позначення, написи шрифтом Брайля, кольорові та контрастні маркування, які забезпечують доступне сприйняття інформації про структуру простору та допомагають зорієнтуватися й безпечно пересуватися особам із порушеннями зору, когнітивними порушеннями або труднощами орієнтації в просторі.

4.29 недискримінація

Забезпечення рівності прав, свобод і можливостей, рівності перед законом усіх людей та/або груп людей незалежно від певних ознак; заборона будь-якої форми дискримінації та утвердження поваги до гідності кожної людини.

4.30 нейрорізноманіття

Концепція, що розглядає відмінності у функціонуванні мозку та нервової системи (мисленні, сприйнятті, поведінці) як природну частину різноманіття людства.

4.31 порушення розвитку дитини

Вроджені та/або набуті порушення розвитку когнітивних, моторних, комунікативних, соціальних або емоційних функцій, що виникають у перші роки життя дитини.

4.32 порушення функціонування

Зниження, обмеження або втрата здатності органів чи систем організму людини виконувати певні завдання чи дії.

4.33 прийняття інакшості людини

Комплекс дій та практик, за яких визнають індивідуальність інших людей, унікальність їхніх поглядів, переконань, особливостей, способу життя, походження, життєвого досвіду та фундаментальної цінності для співпраці без осуду чи спроб змінити їх.

4.34 проживання з підтримкою

Форма організованого життя у громаді, що забезпечує людині можливість жити у власному помешканні або спільному житлі з отриманням індивідуально підібраної підтримки, спрямованої на гарантування безпеки, збереження самостійності, контролю над власним життям і належної його якості.

4.35 проста мова

Спосіб подання інформації, за якого слова, речення і структура тексту є максимально зрозумілими для більшості людей, зокрема й таких, що мають невеликий словниковий запас, низький рівень когнітивного функціонування, порушення мови і мовлення, низький рівень читання, письма або перебувають у стресі.

4.36 психосоціальна підтримка

Комплекс заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я та соціального функціонування людини в умовах стресу, утрат, травматичного досвіду чи складних життєвих обставин.

4.37 реабілітація

Процес оптимізації функціонування людини через відновлення або компенсацію певних функцій, якого вона потребує внаслідок порушень стану здоров'я або вікових змін для збереження максимально автономного та безпечного функціонування, спрямований на досягнення оптимального рівня якості життя.

4.38 рівність

Принцип, за якого всіх людей визнають рівними у своїй гідності, правах, обов'язках і можливостях користуватися захистом і благами відповідно до законодавства без будь-якої дискримінації.

4.38.1 рівність гендерна

Принцип, за якого жінки та чоловіки, дівчата та хлопці мають однакові права, обов'язки й можливості для реалізації свого потенціалу в усіх сферах життя.

4.38.2 рівність можливостей

Принцип, за якого кожна людина має однакові гарантії реалізувати свої здібності, права і прагнення незалежно від особистих чи соціальних обставин.

4.39 розумне пристосування

Індивідуальні технічні, технологічні й програмні модифікації та рішення, що усувають бар'єри для людей з інвалідністю, дозволяючи їм користуватися всіма правами та брати участь в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

4.40 самостійний спосіб життя

Спосіб життя, за якого людина з інвалідністю отримує всі необхідні умови, що дають їй змогу робити вибір, здійснювати контроль над своїм життям й ухвалювати рішення, що стосуються її життя.

4.41 сегрегація

Примусове або формалізоване відокремлення людини та/або групи людей від інших за політичним, релігійним чи іншим переконанням, етнічним чи соціальним походженням, громадянством, сімейним чи майновим станом, місцем проживання, ознакою раси, кольору шкіри, статі, віку, інвалідності, мовними або іншими ознаками, що призводить до обмеження її/їхніх прав, свобод, можливостей та участі в суспільному житті.

4.42 сенсорна навігація

Спосіб орієнтування людини в просторі, базований на використанні різних органів чуття (зору, слуху, дотику, нюху, вібрації), особливо важливий для людей із порушеннями зору, слуху, когнітивними порушеннями або в ситуаціях підвищеного стресу.

4.43 собака-гід

Спеціально навчений собака, що допомагає людині з порушенням зору безпечно пересуватися в просторі, орієнтуватись у середовищі та зберігати незалежність і мобільність.

4.44 собака-помічник

Спеціально навчений собака, що підтримує людину з інвалідністю або функціональними порушеннями в щоденному житті, сприяє її незалежності, безпеці, мобільності, комунікації чи емоційному добробуту.

4.45 соціальна допомога

Форма підтримки, що її надає держава або органи місцевого самоврядування людині або сім'ї у складних життєвих обставинах у грошовій або натуральній формі з метою забезпечення базових потреб, мінімального рівня життя та соціальної безпеки.

4.46 соціальна підтримка

Система дій, ресурсів і відносин, спрямована на допомогу людині у складних життєвих обставинах зберегти гідність, відновити самостійність і відчуття належності до громади.

4.47 соціальне виключення

Ситуація, процес або стан, за яких людина чи група осіб позбавлені рівного доступу до ресурсів, послуг, можливостей та суспільного визнання, обмежені брати участь в економічному, політичному, культурному, громадському та/або

суспільному житті, що призводить до їхньої ізоляції, маргіналізації та обмеження прав і свобод.

4.48 спеціальний дизайн

Спеціалізовані рішення з адаптації, що розв'язують найскладніші проблеми зручності та доступності до користування предметами, об'єктами оточення або простором для конкретної людини.

4.49 спроможність людини

Можливість людини реалізовувати свою здатність до повноцінного життя завдяки підтримці, навичкам, доступності середовища.

4.50 стать

Сукупність соматичних і репродуктивних характеристик, що вказують на відмінності між чоловіком і жінкою.

4.51 створення можливостей

Умови, ресурси та засоби для реалізації здібностей, потреб і прав людини в різних сферах життя, що їй надає суспільство, держава чи середовище.

4.52 стереотип

Стійке, спрощене уявлення про людину та/або групу людей, події чи явища, переважно ґрунтоване не на власному досвіді, а на узагальненій інформації, усталений у суспільстві, медіа та культурі, що не враховує її/їхні індивідуальні ознаки.

4.53 суспільне різноманіття

Сукупність відмінностей між людьми, соціальними групами та спільнотами за культурним, етнічним, релігійним, мовним, гендерним, віковим, соціально-економічним статусом, сексуальною орієнтацією, інвалідністю, ідентичностями та іншими характеристиками, що можуть формувати різні способи життя, перспективи та життєві траєкторії.

4.54 тактильна графіка

Система графічних зображень, адаптованих для сприйняття на дотик людьми з порушеннями зору, що містить рельєфні зображення, тактильні карти, схеми, діаграми та інші матеріали, які дають змогу орієнтуватися у просторі, навчатися й отримувати інформацію.

4.55 толерантність

Свідома здатність людини безконфліктно визнавати право інших людей на поведінку, погляди, переконання, вірування, звичаї та способи життя, що відрізняються від її власних.

4.56 українська жестова мова

Природна мова спільноти жестомовних людей в Україні, що має власну граматику, лексичну систему, правила словотворення й синтаксис.

4.57 універсальний дизайн

Дизайн предметів, середовища, програм та послуг, максимально придатний для використання всіма людьми без необхідності адаптації чи спеціального дизайну.

4.58 формат легкого читання

Спеціальний формат подання текстової інформації з використанням базової лексики та простих речень, створений відповідно до потреб людей із когнітивними або ментальними порушеннями або тих, хто навчається читати або вивчає мову.

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

А

абілітація 4.1
адаптація 4.2
антидискримінація 4.6
аудіоопис 4.7

Б

бар'єр 4.8
бар'єр інституційний 4.8.1
бар'єр інформаційний 4.8.2
бар'єр комунікаційний 4.8.3
бар'єр культурний 4.8.4
бар'єр нормативний 4.8.5
бар'єр середовища 4.8.6
бар'єр ставлення 4.8.7
бар'єр фізичний 4.8.8
бар'єр цифровий 4.8.9
безбар'єрність 4.11
безбар'єрність економічна 4.11.1
безбар'єрність інформаційна 4.11.2
безбар'єрність освіти 4.11.3
безбар'єрність суспільно-
громадянська 4.11.4
безбар'єрність фізична 4.11.5
безбар'єрність цифрова 4.11.6

В

виключення соціальне 4.47
відчуття приналежності 4.12
вік 4.13
вік дитячий 4.13.1
вік довгожителів 4.13.2
вік дорослий 4.13.3
вік молодий 4.13.4
вік підлітка 4.13.5
вік середній 4.13.6
вік старший 4.13.7

Г

гендер 4.14
графіка тактильна 4.54

Д

деінституціоналізація 4.15
дизайн спеціальний 4.48
дизайн універсальний 4.57
дискримінація 4.16
дискримінація множинна 4.16.1
дискримінація непрямая 4.16.2
догляд довготривалий 4.17
допомога соціальна 4.46
доступність 4.19

З

забезпечення безбар'єрності об'єктів
фізичного оточення і послуг 4.20
заклад інституційного догляду 4.21
залучення 4.22
залучуваність 4.23

І

інакшість людини 4.24
інвалідність 4.25
інтерфейс вебсайту доступний 4.18

К

крісло колісне 4.26

Л

людина з інвалідністю 4.27

М

мнемосхема 4.28
мова безбар'єрна 4.9
мова проста 4.35
мова українська жестова 4.56

Н

навігація сенсорна 4.42
недискримінація 4.29
нейрорізноманіття 4.30

О

одяг адаптивний

П

підтримка психосоціальна 4.36
підтримка соціальна 4.46
порушення розвитку дитини 4.31
порушення функціонування 4.32
прийняття інакшості людини 4.33
пристосування розумне 4.39
проживання з підтримкою 4.34

Р

реабілітація 4.37
рівність 4.38
рівність гендерна 4.38.1

рівність можливостей 4.38.2
різноманіття суспільне 4.53

С

сегрегація 4.41
собака-гід 4.43
собака-помічник 4.44
спорт адаптивний
спосіб життя самостійний 4.40
спроможність людини 4.49
стать 4.50
створення можливостей 4.51
стереотип 4.52
суспільство безбар'єрне 4.10

Т

текст альтернативний 4.5
толерантність 4.55

Ф

формат легкого читання 4.58

ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ

Додаток

Цільові групи та фахівці у сфері безбар'єрності**1 ветеран/ка з інвалідністю**

Людина, що брала участь у військових (або інших захисних) діях й отримала тривале порушення здоров'я, що у взаємодії з бар'єрами може обмежувати її повноцінну участь у суспільному житті.

2 дитина з інвалідністю

Дитина зі стійкими фізичними, ментальними, когнітивними або сенсорними порушеннями, що у взаємодії з бар'єрами можуть перешкоджати її повноцінній участі в житті суспільства.

3 дитина з порушеннями розвитку

Дитина з фізичними, ментальними, когнітивними або сенсорними порушеннями, що можуть впливати на її здатність до навчання, спілкування, самостійності або участі в суспільному житті, яка може стикатися з бар'єрами, які заважають їй бути на рівних умовах з іншими.

4 експерт із прав людей з інвалідністю

Фахівець із досвідом у сфері правового захисту, міжнародного та національного законодавства щодо прав людей з інвалідністю.

5 людина зі зниженою мобільністю

Людина з інвалідністю, постійним або тимчасовим порушенням у пересуванні, орієнтуванні чи користуванні інфраструктурою, транспортом або послугами внаслідок фізичних, сенсорних, когнітивних, психічних, вікових чи інших чинників, які знижують її рухливість, що потребує відповідних умов або підтримки для забезпечення рівного доступу та участі в суспільному житті.

6 людина, що отримала інвалідність унаслідок війни

Людина зі стійкими фізичними, когнітивними, сенсорними або ментальними порушеннями, що виникли внаслідок дій, подій або умов, пов'язаних із війною (збройним конфліктом, окупацією, військовою службою, травмою, пораненням, катуванням тощо), що потребує відповідних умов або підтримки для забезпечення рівного доступу та участі в суспільному житті.

Людина, яка отримала інвалідність через війну.

- 7 людина з когнітивними порушеннями**
Людина зі стійкими труднощами розуміння інформації, абстрактного мислення або ухвалення рішень, яка потребує адаптованого середовища, підтримки та супроводу для реалізації своїх прав та участі в житті суспільства на рівних умовах.
- 8 людина з комунікативними порушеннями**
Людина з труднощами у сприйнятті інформації, її розумінні, у висловлюванні думок, вираженні емоції через вербальні та/або невербальні засоби комунікації, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.
- 9 людина з ментальними порушеннями**
Людина з тривалими психічними або психосоціальними порушеннями, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими..
- 10 людина з порушенням зору**
Людина зі стійкими або тимчасовими труднощами візуального сприйняття, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.
- 11 людина з порушенням мови і мовлення**
Людина зі стійкими або тимчасовими порушеннями в усному або письмовому продукуванні мовлення, розумінні або використанні усного, письмового чи жестового мовлення, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.
- 12 людина з порушенням повсякденного функціонування**
Людина, яка внаслідок стану здоров'я, травми, вікових змін чи соціальних бар'єрів потребує допомоги у виконанні щоденних дій: пересуванні, самообслуговуванні, навчанні, роботі, спілкуванні, соціальній активності.
- 13 людина з порушенням розпізнавання кольору**
Людина зі стійкими або тимчасовими порушеннями або повною нездатністю розрізняти певні кольори чи відтінки, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

14 людина з порушенням руху

Людина зі стійкими порушеннями руху, мовлення, пересування та самообслуговування, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

15 людина з порушенням слуху

Людина зі стійкими або тимчасовими, частковими або повними порушеннями здатності сприймати звуки, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

16 людина з психічними порушеннями

Людина зі стійкими змінами в мисленні, емоціях, поведінці або сприйнятті реальності, що впливають на її здатність до функціонування в повсякденному житті, взаємодії з іншими, роботи чи навчання, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

17 людина з фізичними порушеннями

Людина з тривалими порушеннями опорно-рухових функцій, що в поєднанні з бар'єрами середовища можуть обмежувати її участь у житті суспільства.

18 людина із сенсорними порушеннями

Людина з тривалими порушеннями зору, слуху, сприйняття звуків, дотиків або інших сенсорних функцій, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

19 людина нейровідмінна

Людина, спосіб мислення, навчання, сприйняття і взаємодії з навколишнім світом якої відрізняється від більшості, що у взаємодії з різними бар'єрами може заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

20 людина, яка залишила дім через війну

Людина, що була змушена покинути місце свого постійного проживання внаслідок війни, збройного конфлікту, бойових дій, окупації або пов'язаних із цим загроз для життя, безпеки чи добробуту.

- 21 людина, яка перебуває поза ринком праці**
Людина працездатного віку, що не бере участі в оплачуваній трудовій діяльності та не шукає роботи.
- 22 людина, яка потребує працевлаштування з підтримкою**
Людина, що через стан здоров'я чи життєві обставини може працювати на відкритому ринку праці, але потребує індивідуальної допомоги, адаптації або супроводу для успішної роботи та закріплення на робочому місці.
- 23 людина, яка прибула з постраждалої громади**
Людина, що була змушена тимчасово або постійно залишити місце проживання через надзвичайну ситуацію, збройний конфлікт, окупацію, екологічну катастрофу чи інші загрози життю у своїй громаді.
- 24 персональний асистент**
Фахівець, що надає людині індивідуальну підтримку в щоденних справах, допомагає залишатися незалежною та активною, не позбавляючи права самостійно ухвалювати рішення.
- 25 соціальна група, що зазнає множинного виключення**
Група людей, що одночасно стикається з кількома видами дискримінації, бар'єрів чи соціального відторгнення, пов'язаними з поєднанням різних ознак: статі, віку, інвалідності, етнічного походження, бідності, досвіду війни, мови тощо.
- 26 спеціальний педагог**
Кваліфікований або акредитований фахівець, що працює з дітьми та підлітками з особливими освітніми потребами, зокрема порушеннями розвитку та інвалідністю.
Педагог із розвитку.
- 27 спеціальний педагог, який працює з учнями з порушеннями зору, слуху чи розвитку**
Фахівець, що працює з учнями з особливими освітніми потребами, забезпечуючи адаптацію навчального процесу, застосування спеціальних методик і підтримку в освітньому та соціальному розвитку як у спеціальних класах, так і в інклюзивних.
- 28 студент з інвалідністю**

Людина, що здобуває освіту у закладі передвищої або вищої освіти і має стійкі фізичні, сенсорні, комунікативні, інтелектуальні або психосоціальні порушення.

29 учень з інвалідністю

Дитина або підліток, що здобуває освіту в закладі загальної середньої, зокрема спеціальної, професійної або професійно-технічної освіти, і має стійкі фізичні, сенсорні, комунікативні, інтелектуальні або психосоціальні порушення.

30 фахівець із безбар'єрності

Професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері безбар'єрності та працює над упровадженням принципів рівності, доступності, інклюзивності, універсального дизайну у фізичному, інформаційному, цифровому середовищі та послугах.

31 фахівець із навчання орієнтуванню в просторі та мобільності

Професійно підготовлений фахівець, що навчає осіб із порушенням зору навичок самостійної мобільності, орієнтації в просторі, використання допоміжних засобів, асистивних технологій та адаптивних стратегій життєдіяльності.

32 фахівець із розвитку дитини

Спеціальний педагог, що працює з дітьми з можливими порушеннями розвитку, когнітивними або ментальними порушеннями.

33 фахівець у сфері підтримки прав людей з інвалідністю

Професійно підготовлений фахівець, що працює над розробленням, реалізацією або моніторингом політик, програм чи послуг, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей для людей з інвалідністю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Альбом безбар'єрних рішень. URL: <https://surl.lt/sgwehq>
2. Безбар'єрна грамотність. Дія. Освіта. URL: <https://surl.li/dzccmb>
3. Безбар'єрність у галузі гостинності. Дія. Освіта. URL: <https://surl.li/ovewtf>
4. Безбар'єрність у реабілітаційних відділеннях. URL: <https://surl.lt/ugxrkw>
5. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/>
6. Довідник з відбудови міст. URL: <https://surl.li/jksfij>
7. Дослідження доступності міських просторів. URL: <https://surl.li/xcvlyr>
8. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
9. Заєркова Н., Трейтяк А. Інклюзивна освіта від А до Я : poradnik dla pedagogiv i bat'kiv / Київ, 2016. 68 с.
10. Іванова О., Маланчій В., Опаленик Я. Інклюзивна школа. Порадник для керівників закладів загальної освіти. URL: <https://surl.li/gyazmj>
11. Інклюзивна молодіжна робота. Дія. Освіта. URL: <https://surl.li/xzpvbl>
12. Колупаєва А., Таранченко О. Інклюзивна освіта: від основ до практики : [монографія]. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
13. Комунікативна стратегія щодо створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1301-2024-%D1%80#Text>
14. Конвенція про права осіб з інвалідністю, 2006 рік. URL: <https://surl.li/zjvdqs>
15. Методичні рекомендації щодо забезпечення безбар'єрності у сфері медіа. URL: https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/446_nakaz.pdf
16. Мінімальні стандарти для врахування особливостей віку та інвалідності в гуманітарній діяльності, Консорціум з питань віку та інвалідності, 2018 рік. URL: <https://surl.li/ngrrji>
17. Настанови з доступності вебвмісту (WCAG) 2.1. URL: <https://surl.li/eyupmw>
18. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. № 294-р). URL: <https://surli.cc/kgtzvg>
19. Основні гуманітарні стандарти. URL: <https://surl.li/xbdzbz>
20. Попов Д. Короткий посібник із цифрової доступності. URL: <https://surli.cc/srfyli>
21. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 04.04.2025 № 4158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

22. Просто про інклюзивну освіту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu>.

23. Рекомендації щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1046-2023-%D1%80#Text>

24. Складові безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/components/>

25. Універсальний дизайн у громаді: простір, предмети, інформація та послуги. URL: <https://surl.li/eoyizm>